

ราชันย์ เวียงเพิ่ม. พระคณศ: ตำนานและพิธีกรรมในสังคมไทย. (๒๕๕๐).

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ณ ถลาง

วัตถุประสงค์: ๑. เพื่อศึกษาและรวบรวมตำนาน พิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับพระคณศในสังคมไทย
๒. เพื่อวิเคราะห์การดำรงอยู่ของคติความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับพระคณศในสังคมไทย

สมมติฐาน: ตำนานและพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับพระคณศที่ปรากฏในสังคมไทย เป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อฮินดู พระพุทธศาสนา และไสยศาสตร์ในหลากหลายรูปแบบ ซึ่งเป็นปัจจัยในการดำรงอยู่ของคติความเชื่อเกี่ยวกับพระคณศ

บทคัดย่อ: วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมตำนาน พิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระคณศและวิเคราะห์การดำรงอยู่ของคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระคณศในสังคมไทย โดยรวบรวมจากข้อมูลที่เป็นเอกสารและรวบรวมข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระคณศในเขตกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑลเป็นหลัก

ผลการศึกษาพบว่า พระคณศเป็นเทพเจ้าที่สำคัญพระองค์หนึ่งของฮินดูที่มีการพัฒนาการมาจากเทพเจ้าที่เป็นตัวแทนด้านกสิกรรมของชนเผ่าพื้นเมืองในอารยธรรมอินเดียดั้งเดิม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบบทบาท สถานภาพ จนกระทั่งกลายมาเป็นเทพเจ้าที่มีศิระเป็นช้างและมีร่างกายเฉกเช่นคนธรรมดาสามัญ พระคณศเป็นเทพเจ้าที่มีความสำคัญและมีสถานะรองลงมาจากมหาเทพทั้งสามพระองค์ คือ พระพรหม พระศิวะและพระวิษณุ แต่ถึงกระนั้นพระองค์ก็ทรงอยู่ในฐานะที่จะต้องได้รับการบูชาก่อนเทพเจ้าองค์อื่นทุกครั้ง

สังคมไทยมีการรับรู้เกี่ยวกับพระคณศมาเป็นระยะเวลานานก่อนกรุงสุโขทัย และมีการรับรู้ตำนานที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละยุคสมัย การรับรู้เกี่ยวกับองค์พระคณศเห็นได้ชัดมากขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รวบรวมและคัดเลือกตำนานของพระคณศจากปุราณะต่าง ๆ มากมาย และทรงนำมารจนาร้อยเรียงใหม่ให้มีความเชื่อมต่อกันอย่างเป็นเอกภาพและมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น ทำให้ตำนานของพระคณศที่พระองค์ทรงพระราชทานนิพนธ์กลายเป็นตำนานหลักที่ได้รับความเชื่อถือและอ้างถึง

พิธีกรรมเกี่ยวกับพระคณศในประเทศไทยมีปรากฏอยู่ในทั้ง เทวสถาน พุทธสถาน บ้านเรือนประชาชนทั่วไป รวมถึงตำหนักทรงเจ้าที่มีการประทับทรงพระคณศ พิธีกรรมเกี่ยวกับพระคณศมีลักษณะที่ผสมผสานกลมกลืนทั้งด้านคติความเชื่อ รูปแบบพิธีกรรมของฮินดู พุทธศาสนา และไสยศาสตร์ เพื่อสร้างความเคารพศรัทธา น่าเชื่อถือต่อองค์พระคณศ ทำให้ความเชื่อ ตำนาน และพิธีกรรมเกี่ยวกับพระคณศมีบทบาทที่สำคัญกับวิถีชีวิตของคนไทย การผสมผสานระหว่างความเชื่อทั้งฮินดู พุทธและไสยศาสตร์เป็นปัจจัยที่ทำให้คติความเชื่อเกี่ยวกับพระคณศดำรงอยู่ในสังคมไทย